

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Citation: Holberg, Ludvig: "Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F. J. Billeskov Jansen ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 17. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holberg01val-shoot-idm140427228611184.pdf> (tilgået 23. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Om Indbyggernes Naturel, Skik og Sæder.

Saasom Bergens Indbyggere er en Samling af alle Slags Nationer, saa seer man dem meget udi Tale-Maader, Skik og Sæder at differere fra andre Norske; Og er der ingen Nation som de meere have udcopieret udi Sprog, Tarvelighed og Arbejdsomhed, end den Hollandske. Borger-Folk havde for 30. Aar siden deres egen Dragt, hvilken de bestandigen holdt ved lige, uden at rette sig efter fremmede Moder, saa at man paa Klæderne strax kunde kiende en Borger-Kone eller Dotter fra Folk af anden Stand; thi Magistrats Personer, Geistlige og Folk af Militaire Stand fuldte de almindelige Lande-Moder og alle de Forandringer, som de ere underkastede, saa at man derfor kunde ansee heele Ny-Kirke-Sogns Folk og det øvrige af Stranden i visse Maader, som en anden Nation, og Staden bestaaende af tvende Partier, hvoraf det eene gjorde Commentarier og Gloser over det andets saa vel Klæde-Dragt og Sæder, som Tale-Maader. Saaledes bleve i min Ungdom Borger-Folk af de andre Spott-viis kaldte Peter af det Hollandske Ord Petie eller Faster, efterdi de kaldte deres Faders Søstere og Morbrødre Peter og Ohmer.

18

Borger-Folk forsømmede sig ikke paa deres Side ogsaa at gjøre Critiqver over de andre saa kaldne fornemme Folk, hvilke de ansaae som fattige og hoffærdige, og til Vederlag kaldte dem Top-høner, efterdi de bare Sætte og Fontanger, som var en contrabande Klæde-Dragt paa Stranden, hvor Borger-Koner, samt Piger og Døttre bare Huer eller rætttere Hætter af en særdeles Facon, hartad gjorde som de Straa-Hætter Fruen-Timmeret bruger om Sommeren paa Landet. De samme kaldtes gemeenligen Skur, og bestode af fiint Lærret. Mand-Folkenes Dragt var og heel simpel, saa at de fleeste Borgere saae ud som Skippere, bærende Kioler uden Haand-Klapper.

Fruen-Timmeret af begge Partier var dog eenige udi en særdeles udvortes Modestie udi Mand-Folks Omgjengelse, hvilket gik saa vidt, at det holdtes uanstændigt for et Fruen-Timmer, som blev hilset af en Mands-Person paa Gaden, at hilse igien; skiøndt saadant ikke altiit er et Beviis paa en fuldkommen Kydskhed, thi Fruen-Timmeret er der ikke meer uovervindeligt end andensteds. Blant de Epitheta, som gives til de Norske Stæder, er Bergen tillagt Løragtighed. Men man kand derhos sige, at hvis Ord-Sproget er rigtigt, og denne Skrøbelighed er større udi Bergen, end udi de andre Norske Stæder, saa er det ikke at tilskrive Indbyggernes Naturel, men heller den store Sverm af fremmede Sjø-farende Folk, som der ideligen findes, hvilke naar de komme fra lange Reyser, meere jage efter Fruen-Timmer end andre, og kand ansees som forhungrede Mennesker, der paa en gang forfalde til Graadighed. Hvis dette ikke var, er troeligt, at man mindre udi Bergen vilde høre tale om dislige Sager, end udi nogen Stad i Norge; thi der er intet kraftigere Middel til at fordrive amoureuse Passioner, end idelig Arbejde og Forretninger, og intet Folk er meere arbejdsomme og duelige end Bergens Indbyggere, og det saa vel Mands som Qvindes Personer; thi man seer der Borger-Koner undertiiden den heele Dag at staae i deres Kram-Boder, og der at gjøre samme Tieneste, som Krambod-Svenne paa andre Stæder.

19

Ja adskillige af dem ere saadan drevne udi Handel, at de intet give de største Kiøbmænd derudi noget efter. Mændene paa deres Side ere ogsaa ideligen occuperede, indtil at paatage sig Tieneres og Arbejds-Folks Skikkelse, saa at det er ikke rart at see fornemme Borgere selv at rulle deres Tønder paa Bryggerne, og hidse deres Varer op paa Pak-Huusene. Man maatte derfor ikke regne det saa nøye, om man hilsede en Borger paa Gaden, og ingen Hilsen fik igien, saasom saadant ikke skeede af Grovhed eller Storagtighed, men efterdi de gemeenligen vare udi hastige og vigtige Ærender, og derfor ikke havde Stunder til at gjøre mange Complimenter, eller rettere ikke gave Agt paa de forbigaaende. Een af de dueligste Borgere i min Barndom var en ved Navn Jacob Andersen, hvilken var saadan Hader af Ørkeløshed, at han ikke kunde lide at see nogen ørkeløs ung Karl paa Gaden, men snappede dem op, og strax flydde dem noget at bestille hos sig selv om de intet andet havde at forrette, saa at hans Aasiun var ligesaa forfærdelig for dovne Arbejds-Karle, som en Hververs er for Bønder og Løsgjengere.

Mange fornemme Borgere føre deres Skibe selv, som Skippere, og sætte en Kabuds paa deres Sønner, og gjøre dem til Cajut-Vogtere, saa at mangan Borger-Søn, førend han har naaet sit 20. Aar, er bleven en experimentered Sjø-Mand, og beqvem til at fortsætte sin Faders Handel. Det var i min Tiid rart, at Borger-Folk allierede sig ved Ægteskab med Geistlige og Magistrats Personer; thi en Borger saae ikke saa meget efter, at hans Dotter kunde gjøre et riigt og anseeligt Partie, som at hun kunde faae en Mand, der kunde fortsætte Forældrenes Handel, og var arbejdsom og duelig. Det forunderligste er, at end ogsaa unge Borger-Døttre selv, som ellers paa andre Steder seer efter Ungdom, Stand og Politesse, her alleene gemeenligen reflecterede paa Duelighed og Arbejdsomhed, saa at hos dem en duelig Sjø-Mand og fornuftig Kiøbmand, skiønt han aldeles intet besadd, hvormed han kunde charmere et ungt Fruen-Timmer, blev præferered den galanteste, 20 artigste og fornemste Frier, hvorpaa jeg har seet adskillige merkelige Exempler i min Tiid i Bergen. Det var at ønske, at denne fortræffelige Sædvane havde altiit været holdet ved lige; men der er paa en Tiid af 20. Aar gjort temmelig Skaar derudi, saa at Bergen nu omstunder ligner sig ikke selv meere udi

Sæder, og derfor maa skee ey heller udi Velstand. Og kand denne Uheld tilskrives visse fremmede Personer, der have indført Vellyst og fremmede Moder, ruinered sig selv med heele Familier ved daarlig Handel, og det, som mest er, forvendt Indbyggernes gamle og priselige Leve-Maader, som i mine Tanker ikke lidet have contribuert til denne Stads Velstand og Conservation. Saa at det er gaaet udi dette Seculo til med denne Stad, som med de fleeste Hollandske Stæder, hvilke man over alt seer at Vanslægte fra deres Forfædres Simplicitet, og forfalde til Stads og saadanne Leve-Maader, hvoraf fornuftige Folk ingen god Virkning ominere sig. I min Skole-Gang begyndte man alt med Baller og Alamodiske Assembleer at omstøbe Indbyggerne, og har jeg siden fornummet, at den Borgerlige gamle Klæde-Dragt gandske er afskaffet.

Jeg har tilforn viiset, at Bergens Indbyggere ingen Nation meer have efterfuldt udi Skik og Leve-Maader, end den Hollandske, saa at end ogsaa de fleeste Spil og Leeg blant Ungdommen ere Hollandske, som at svemme, og dukke under Vandet, at lade flyve Drager i Luften, og at rende paa Skøytter, og det med saadan Behændighed og Konst, at jeg aldrig paa nogen Sted har seet slige Exercitier udi større Fuldkommenhed. Med de gode Hollandske Sæder ere ogsaa indbragte adskillige onde, saa at unge Personer øve visse Licenser, som ere alt for meget Republicanske. I min Skole-Gang var det ikke rart at see et Kirke-Sogns Ungdom at føre Kriig med et andet, iligemaade at den heele latin Skole har bevæbnet sig nu mod Garpe-Geseller og Junger paa Bryggen, nu mod Styrmands Skolen. Saaledes var det sidste Aar, jeg gik udi Skolen, den heele Stad bragt udi Allarm formedelst en Tvistighed, 21 som var reiset imellem latin Skolen og Garperne, saa at det kom til en Slags Bataille, som jeg selv bivaanede. Og formerede da Styrmands Skolen det tredie Corps for at give Agt paa Kriigens Udfald. Saasom saadanne Kriige gemeenligen afgiordes med tørre Hugg, saa bekymrede Øvrigheden sig ikke om dem at dæmpe; Tværtimod mange Borgere vare selv Spectateurs deraf og undertiiden gave Lectioner for deres Sønner, hvorledes de beqvemmeligen kunde forraske deres Fiender. Den største Excess jeg derudi haver seet, var at Ungdommen en gang paa Torvet oppassede Politimester Peder Glad, og bombarderede ham med Steene, da han steeg udi Baaden. Men disse licentieuse Exercitier ere ogsaa temmeligen komne af Brug.

Blant Ungdommens uskyldige Spil og Exercitier ere adskillige, som jeg ikke har seet nogen andensteds; thi en Deel ere saadanne, som sætte den heele Stad eller i det ringeste en heel Gade udi Bevægelse, saasom udi en Leeg, som man kalder at spille Vink, hvorudi en heel Gades Ungdom deeler sig i visse Bander, og posterer sig paa visse Steder over alt udi Byen; item de Processioner, som skeer ved Mortens Tiider, hvor en Dreng gaaer først ud med en Gaas paa en Stang, syngende en Viise om Mortens Gaas, og paa Veyen faaer Tilløb af andre Dreng, hvilke intonere samme Viise med ham, saa at inden han kommer til Bye-Enden, er han geleidet af den heele Ungdom, og all Staden er udi Sang. At ellers Ungdommen her er saa levende, foraarsages deraf, at mange halvvoxne Drænge have været paa fremmede Stæder, sær udi Engeland og Holland, hvor de frie Leve-Maader ere. Hvad Bergens Indbyggere i det øvrige udi Sæder og Leve-Maade have tilfælles med andre Norske, vil jeg her intet tale om.

Lærdom og Boglige Konster have i Bergen ikke været synderlig dyrkede; thi, saasom Indbyggerne fast alle have haft deres Tanker henvendte til Handel og Kiøbmandskab, saa have de fleeste Borgere fundet for got heller at sætte deres Børn udi den store Styrmands Skole end udi latin Skolen, saa at de fleeste Disciple udi latin Skolen 22 have bestaaet enten af Ungdom fra Landet eller fattige Byens Børn. Dog er formedelst Handelens Aftagelse nu omstunder ogsaa temmelig Forandring derudi giort, saa at man seer mange Kiøbmænds Børn nu aarligen at dimitteres til Kiøbenhavn's Universitet.

Men, omendskiønt Lærdom saa lidet haver floreret i Bergen, saa haver dog Staden haft den Lykke frem for andre Danske og Norske Stæder, at adskillige brave Mænd der have antegnet vigtige Ting, som tiene til Bergens Historie, og af hvis Skrifter Mag. Edwardsen fornemmeligen har betient sig til at forfatte sin Bergens Beskrivelse. De samme Mænd ere (1) Mag. Absalon, fordum Lector Theologiæ udi Bergen, af hvis saa vel Beskrivelse, som Protocoll og Oration over Biskop Gieble Hayes stor Oplysning. (2) Herlov Lauritzen, hvis Manuscript er af 1592. (3) Michel Hofnagel, der har skreven et Diarium angaaende Bergen. (4) Hr. Oluf paa Hous. (5) Borgemester Søren Jensen. (6) Niels Harboe. (7) Anders Rasmusen, og Anders Lauritzen, og besynderlig Mag. Edvard Edwardsen, uden hvis Hielp det havde været umueligt at bringe en Bergens Beskrivelse til Veye. I det øvrige kand man sige, at Bergen ikke haver været det Sted, hvor lærde Folk og Philosophi kunde finde Fornøjelse at fæste deres Sæde, saasom Staden har haft temmelig Mangel saa vel paa Bøger, som paa literate Folk. Mag. Edwardsen taler vel prægtigen om det Bibliothec, som har været i Dom-Kirke-Capellet, men det er troeligt, at det hverken har været af megen Storhed eller Vigtighed. Det var derfor underligt, at den store Voyageur og Philosophus Abelin, der i saa lang Tiid havde opholdet sig udi Italien, kunde persvadere sig til at bortdrive sin Alderdom udi Bergen. Den samme boede udi min Barndom der i Staden, men var kun lidet agted. Saaledes gik det ogsaa den store Norske Historie-Skriver Tormod Torvesen, hvilken boede nogle Miile fra Staden ud paa Landet, men var udi Bergen fast ubekjendt. Men dette uanseet, har dog Bergen haft det at berømme sig af, som ingen Dansk og Norsk Stad kand viise, nemlig at den har 23 produceret den største Poëtinde, som de Nordiske Riger have haft, nemlig den bekjendte Dorothea Engelbrechts Dotter, om hvilken Olaus Borrichius og andre vore Poëter har givet prægtige Vidnesbyrd, og det med al Billighed: thi, endskiønt hendes Poëtiske Skrifter ikke have været fri for Censure i Henseende til Reglerne, saa kand man dog sige, at de ere saa fulde af Geist, og viise slige Prøver paa poëtisk Fertilitet, at faa Danske poëtiske Skrifter kand lignes derimod. Bemældte Navnkundige Dame levede endda udi min Barndom, i Agt tagende den gamle Bergenske Klæde-Dragt; thi jeg mindes ikke paa de Tiider at

have seet nogen saaledes coëfered.

Hvad som udi Boglige Konster har manglet udi Bergen har været erstattet ved Indbyggernes Duelighed i andre Ting og deres særdeles Capacitet udi Handel og Vandel, saa at ligesom Staden i Henseende til dens Situation har Fordeel for alle andre Norske Stæder, saa have Borgerne i Henseende til deres Activitet Fortrin for alle andre Norske Handels-Mænd, saa at Staden har stedse været anseet som den fornemste høye Skole for Kiøbmænd udi Norge. Bergens Borgere have ogsaa altid haft Reputation for Oprigtighed udi Kiøbmandskab, saa at de, som derved ere komne til Midler og Formue, have forhvervet dem heller ved Activitet, Arbeydsomhed og Oeconomie, end ved utilladelig Negotie. De have stedse været holdne for Folk af liden Facon og faa Complimenter, saa at det har været en Borger-Søn besværligere at giøre Cour eller frie til et Fruen-Timmer, end at giøre en spansk Reise; hvorudover Forældrene ofte have maatt slutte Partier for deres Børn og afgiøre Sagen forud, saa at der stod intet tilbage for Børnene end uden videre Ceremonie at gaae i Brude-Sæng. Vel er sandt, at en og anden ung Kiøbmand ogsaa lægger sig efter Galanterie, men de samme have af de andre været anseet med skiæle Øyne. Men dette saa vel som adskilligt andet er paa en tive Aars Tiid meget bleven forandred.